

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Проаналізовано динаміку розвитку інноваційної діяльності підприємств в Україні. Визначено основні проблеми розвитку інноваційної діяльності і запропоновані шляхи їх подолання. Розглянуто питання обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності підприємств.

Постановка проблеми

Впровадження у виробництво новітніх досягнень науки і техніки набуває особливого значення у сучасній світовій економіці. У період світової економічної кризи конкурентоспроможними є підприємства та галузі, що активно впроваджують та використовують інноваційні технології. Разом з тим, Україна продовжує розвиватися як країна з високою часткою сировинних галузей промисловості, а інноваційний розвиток не став однією з головних ознак зростання національної економіки. Позитивні тенденції хоча й спостерігалися протягом кількох років, але мали переважно тимчасовий характер і змінювалися протилежними зрушеннями в економіці, що характеризує інноваційні процеси в Україні як нестійкі та позбавлені чітких довгострокових стимулів для інноваційної діяльності. В цих умовах виникає необхідність ідентифікації ключових проблем, що стримують розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, та пошуку шляхів їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблемам інноваційної діяльності в Україні приділяли увагу широке коло вітчизняних вчених. Зокрема, О.І. Амошею опрацьовано методологічні підходи до інноваційного оновлення техніко-технологічної бази промислового комплексу України [1, 2]. Питанням теоретико-методологічних основ обліку і аналізу в управлінні інноваціями присвячені праці О.О. Ільченко [11] та О.В. Мінакова [16]. Формування обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності підприємств у своїх роботах вивчала О.В. Кантаєва [12]. Оцінка розвитку інноваційної діяльності в Україні здійснена такими вченими, як О.І. Богдан [7], О.О. Лапко [14], Б.М. Андрушків, Н.Б. Кирич [4], Ю.М. Бажал [6]. Аналіз наукових праць українських дослідників підтверджує важливість дослідження згаданої проблеми і пошук шляхів її розв'язання. Проте недостатньо дослідженими залишилися питання

Метою статті є оцінка сучасного стану інноваційної діяльності в Україні, виокремлення основних проблем, що стримують її розвиток, аналіз інформаційної бази та системи обліку інноваційної діяльності підприємств.

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження є процеси розвитку інноваційної діяльності підприємств України. Теоретичною і методологічною основою даного дослідження є системний підхід до вивчення економічних явищ, наукові праці вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів з цієї проблематики. У ході дослідження використано комплекс наукових методів досліджень, серед яких абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення і формування висновків), статистико-економічний (аналіз сучасного стану інноваційної діяльності підприємств), порівняння (зіставлення показників економічної діяльності підприємств України).

Результати дослідження

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів-науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню розвитку інноваційних процесів в країнах, для яких інноваційний розвиток є ключовим вектором економічної стратегії [22].

Дослідження щодо інноваційного шляху розвитку України показують, що за останні роки рівень інноваційної активності промислових підприємств суттєво знижується. Так, у 2010 р. інноваційною діяльністю у промисловості України займалося близько 12 % від їх загальної кількості, тоді як у 2002 р. – близько 15 %, а в 2000 р. питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, становила 18 %. Для порівняння у США, Японії, Німеччині й Франції частка інноваційних підприємств становить 70–80% від їх загальної кількості [3, с. 25].

Про низьку інноваційну активність підприємств свідчать показники обсягів реалізованої інноваційної продукції в Україні. У загальному обсязі промислової продукції лише 3,8 % мають ознаки інновацій (в Євросоюзі – 75 %). Крім цього, спостерігається безупинне зниження рівня наукомісткості вітчизняної продукції. Як наслідок, вітчизняна продукція стає дедалі менш конкурентоспроможною, а в експорті збільшується частка мінеральної сировини і продукції первинної переробки.

Відмічається тенденція щодо скорочення кількості підприємств, що займалися впровадженням нововведень на промислових підприємствах протягом 2000–2010 рр. Зокрема, у 2010 р. промисловими підприємствами України було освоєно виробництво 2408 видів нової продукції, що у дев'ять разів менше показника 2002 р., коли було створено 22847 видів інноваційної продукції. Протягом 2006–2010 рр. відбулося збільшення питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації (табл. 1), проте частка реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції знизилася на 2,9 %.

Таблиця 1. Впровадження інновацій на промислових підприємствах України за 2000 – 2010 рр.

Рік	Питома вага підприємств, що впровадили інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів		Освоєно виробництво нових видів продукції,* найменувань		Питома вага реалізованої інноваційної продукції, %
		всього	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	всього	з них нові види техніки	
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8

* з 2003 р. інноваційних видів продукції.

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України.

Основні фактори, які стримують розвиток інноваційної діяльності підприємств, насамперед, були вартісні, а саме: нестача власних коштів (80,1% обстежених підприємств). Майже однаковою мірою заважали впроваджувати передові промислові технології такі чинники, як великі витрати на нововведення (55,5 %), недостатня фінансова підтримка держави (53,7 %), високий економічний ризик (41 %), тривалий термін окупності нововведень (38,7 %). Крім того, розвиток інноваційної діяльності стримували недосконалість законодавчої бази (40,4 %), відсутність попиту на продукції (16 %) та кваліфікованого персоналу (20 %) [18].

Важливим фактором для аналізу інноваційної діяльності є визначення джерел коштів, залучених на інноваційні цілі підприємств. Аналізуючи динаміку інвестицій на впровадження нововведень, слід відмітити тенденцію до щорічного збільшення витрат на інновації у 2005–2008 рр., коли витрати досягли найвищого показника – 11,9 млрд грн. Проте, у 2010 р. обсяг фінансування інноваційної діяльності в промисловості зменшився на 67 % та становив 8,0 млрд грн. Дослідження та розробки становлять приблизно 10–12 % від вказаної суми (996,4 млн грн у 2010 р.), а збільшення відбувається за рахунок придбання засобів виробництва, виготовлених за кордоном (табл. 2). Зокрема, у 2010 р. на

придбання машин, обладнання та зовнішніх НДР було витрачено 5,3 млрд грн, що становить 67 % від загальної суми витрат на нововведення. Всі ці витрати створюють додаткове фінансове навантаження для підприємств. Наприклад, джерелом фінансування технологічних інновацій у 2010 р., згідно з даними Державного комітету статистики, на 59% були власні кошти підприємств (рис. 1).

Таблиця 2. Інноваційна активність промислових підприємств України за 2000 – 2010 рр.

Рік	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат							
		всього	У тому числі за напрямками						
			у тому числі		придбання інших зовнішніх знань ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин обладнання та програмного забезпечення ⁴	інші витрати	
			дослідження і розробки ¹	внутрішні НДР					зовнішні НДР
-	%	млн грн							
2000	18	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125	183,8	1249,4	249,8
2002	18	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1873,7	250
2004	13,7	4534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	793,6	192,9	328,4	X	7471,1	2064,9
2008	13	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8

¹ з 2007 року – сума внутрішніх та зовнішніх НДР;

² до 2007 року – придбання нових технологій;

³ з 2007 року – показник віднесено до інших витрат;

⁴ до 2007 року – придбання машин та обладнання, пов'язані з упровадженням інновацій

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України

У 2007 р. частка власних коштів підприємств у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності становила 73,7 %, а у 2005 р. – 87,7 %. Позитивною тенденцією у 2009 р., в порівнянні з 2008 р., стало різке збільшення обсягів фінансування інноваційної діяльності за рахунок іноземних інвесторів (майже в 13 разів, або на 1397,5 млн грн). Проте частка коштів, виділених державних бюджетом на вказані цілі у 2010 р., становила лише 1,1 %. Отже, тенденції інноваційної діяльності останніх років засвідчують про наявність значних проблем та низький рівень розвитку інноваційної діяльності в Україні,

що, в свою чергу, негативно відображається на конкурентоздатності продукції та розвитку економіки в цілому.

Рис. 1. Джерела фінансування інноваційної діяльності України у 2000–2010 рр.

Джерело: розраховано за даними Державного комітету статистики України

Серед основних проблем, які стримують інноваційну діяльність в Україні, можна виділити декілька. По-перше – недосконала система нормативно-методологічного забезпечення та державної підтримки. Тривалий період інноваційному законодавству України була властива певна фрагментарність та непослідовність. Нині в Україні діє 14 законів, понад 50 підзаконних актів, виданих Кабінетом Міністрів України, а також понад 100 правових актів відомчого характеру, які регулюють питання інноваційної діяльності підприємств. Разом з тим, більшість механізмів державної фінансової підтримки та податкового стимулювання, передбаченого цими актами, не можуть бути застосовані в повному обсязі. Відсутність системного підходу та єдиної науково-технологічної та інноваційної політики не компенсується збільшенням кількості законодавчих і нормативно-правових актів, численними змінами та доповненнями до них. Адже, як свідчить досвід, чим частіше змінюються правові норми, тим гірше вони виконуються [8, с. 282].

Наступним кроком має бути забезпечення державної підтримки інноваційного підприємництва. У рамках цього напряму необхідно створити привабливий інвестиційний клімат та механізми і стимули для підвищення зацікавленості у впровадженні нововведень, а саме: забезпечити стабільне правове регулювання і стимулювання інноваційного розвитку всіх сфер економіки, а також захисту інтересів учасників інноваційної діяльності; відновити кредитування основних галузей економіки України; стимулювати

створення ефективних форм кооперації і формування організаційно-економічних структур, які б забезпечили інтеграцію освіти, науки і виробництва при здійсненні інноваційної діяльності (технопарків); розробити систему мотивацій для національного та іноземного інвестора, в тому числі – за рахунок податкових пільг.

Проблема конкурентоспроможності підприємств повинна вирішуватися на всіх рівнях управління економікою, тому передумовою вирішення проблем інноваційного розвитку є формування інвестиційної привабливості самого підприємства. Для здійснення ефективної інноваційної діяльності підприємства необхідно визначити резерви збільшення інноваційної активності і забезпечити їх використання. Реалізація резервів потребує поступової заміни застарілого обладнання, введення нових технологій, підготовки кадрів. Реалізація проектів з модернізації і реконструкції виробництва потребує чіткого уявлення про стан підприємства та ринку в цілому, фінансової та маркетингової організації інноваційної діяльності.

З цього випливає інша проблема, що гальмує розвиток інноваційної діяльності, а саме: недостатнє інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень, яке б охоплювало сукупність первинних і зведених даних, організацію збереження накопиченої інформації, способи її подання та методи перетворень, правила організації банку даних, методики кодування та пошуку інформації. Разом з тим, правильні управлінські рішення та відповідні висновки можна зробити лише на основі обстежень за принципом суцільного безперервного обліку. Тому при розробці інформаційного забезпечення, потрібно враховувати систему показників для визначення економічної ефективності інновацій, показники бізнес-планів та внутрішні інформаційні потреби.

Дане питання особливо актуальне в сфері АПК, де система інформаційного забезпечення інноваційної діяльності підприємств практично відсутня. Юридичні особи всіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання подають форми звітності щодо інноваційної діяльності: 6-нт (ліцензії) «Звіт про продаж ліцензій на об'єкти інтелектуальної власності» (річна); 2/5-нт (термінова) «Звіт про виконання державного контракту з питань науки та технологій» (квартальна); 1-інновація «Обстеження технологічних інновацій промислового підприємства» (річна), 2-пром (інновація) «Звіт про інноваційну активність підприємств» (квартальна, термінова) та інші. У цих звітах наводиться інформація про витрати на технологічні інновації, джерела їх фінансування, результати інноваційної діяльності, обсяг реалізованої продукції, кількість впроваджених інноваційних видів продукції та ін. Дані форми звітності складаються промисловими підприємствами, тому нині немає чіткого аналізу інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Відсутні статистичні дані щодо впровадження інновацій в АПК, що унеможливило оцінку сучасного стану інноваційної діяльності в аграрній сфері. Крім того, складання

цих форм за даними бухгалтерського обліку є проблематичним. Для оперативного управління потрібна інформація за менші часові періоди. Все це спонукає до систематизованого формування бази даних з різноманітних питань інноваційної діяльності [22].

В обліку інформація про доходи, витрати, собівартість продукції та фінансові результати від інноваційної діяльності не відображається в систематизованому вигляді. Не розроблені структура і зміст аналітичного обліку, відсутня окрема внутрішня звітність, яка б надавала в систематизованому вигляді інформацію для управління інноваціями. Все це не дозволяє аналізувати інноваційні процеси, їх пріоритетні напрями та розробляти ефективні заходи з розвитку інноваційної діяльності. При цьому необхідно, щоб споживач отримував необхідну інформацію з мінімальними витратами на її підготовку. У стандартах бухгалтерського обліку немає ґрунтового пояснення аспектів обліку витрат та його організації саме у інноваційній діяльності. Тому формування відповідної теоретико-методологічної бази обліку інновацій є нагальною потребою.

Висновки

В результаті проведеного дослідження виділено ряд факторів, що гальмують розвиток інноваційної діяльності підприємств. Серед основних проблем її активізації виділяється відсутність державної підтримки, незадовільна податкова система та, як результат, відсутність мотивації щодо вдосконалення нових технологій, значна зношеність обладнання та застаріла матеріально-технічна база, дефіцит фінансових ресурсів і слабкий розвиток інфраструктури трансферу технологій.

Відмічається також недосконалість та недостатність інформаційного забезпечення інноваційної діяльності аграрних підприємств. Відсутність чіткої методології формування облікової інформації та впорядкованої системи внутрішньої звітності щодо інноваційної діяльності підприємств стає перешкоджати ефективному управлінню інноваційними процесами. Для вирішення піднятих проблем необхідно:

- вдосконалити нормативно-правову базу державного регулювання та стимулювання інноваційної сфери;
- збільшувати обсяги фінансового забезпечення інноваційної діяльності, наукових розробок. Фінансування наукових програм з державного бюджету має носити адресний та цільовий характер (повинні фінансуватися найпріоритетніші проекти);
- створити ефективну самостійну національну інноваційну систему, яка діяла б за ринковими принципами та інтегрувалася у наукову сферу;
- проводити системну виважену політику щодо стимулювання нарощування та використання інноваційного потенціалу підприємств;

- сформувати систему державного замовлення науково-технічної та інноваційно-технологічної продукції;
 - сформулювати та затвердити на державному рівні стратегію науково-технологічного та інноваційного розвитку;
 - створити умови для формування інфраструктури, що здійснювала б фінансовий, інформаційний, консалтинговий, маркетинговий та інші види підтримки інноваційних процесів;
 - розробити пропозиції щодо вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення інноваційних процесів з метою зменшення ризику щодо прийняття управлінських рішень для вибору оптимального варіанта інноваційних проектів .
- Зазначені заходи дадуть змогу сформувати сприятливий інноваційний клімат, задіяти всі необхідні механізми та стимули для підвищення зацікавленості підприємств у впровадженні наукомістких технологій.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження щодо розвитку інноваційної діяльності підприємств спрямовуватимуться на вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління інноваційною діяльністю підприємств, виявлення можливості розширення та створення сприятливих умов прискореного впровадження інновацій в господарську діяльність; розробку пропозицій щодо узгодження та вдосконалення окремих нормативних актів, які регулюють інноваційну діяльність в Україні.

Література

-
1. *Амоша О.І.* Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О. І. Амоша // Економіст. – 2005. – №6. – С. 28–34.
 2. *Амоша О.І.* Організаційно-економічні механізми активізації інноваційної діяльності в Україні / О.І. Амоша // Економіка пром-сті. – 2006. – № 5. – С. 15–21.
 3. *Андрощук Г.О.* Інноваційна діяльність в Україні: економічний механізм стимулювання / Г.О. Андрощук // Інтелектуальна власність. – 2000. – №12. – С. 23–28.
 4. *Андрушків Б.М.* Інноваційна діяльність підприємств та організацій як метод стабілізації економіки регіонів України / Б. М. Андрушків, Н. Б.Кирич, О. Б. Погайдак // Вісн. економ. науки України. – 2009. – №1 (15). – С. 23–25.
 5. *Арістаров Є.М.* Роль інноваційної складової у становленні конкурентоспроможності виробництва керамічних твердих сплавів / Є.М. Арістаров, О.І. Богдан // Бюл. міжнар. економ. форуму. – 2010. – №1/(3). – С. 11–16.
 6. *Бажал Ю.М.* Розвиток національної інноваційної системи як складової українського інформаційного суспільства [Електронний ресурс]/ Ю.М. Бажал. –

Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/412/1/-Vazhal_Rozvytok_natsionalnoi.pdf

7. *Богдан О.І.* Роль інноваційної складової у становленні конкурентоспроможності виробництва керамічних твердих сплавів/ О.І. Богдан // Бюл. міжнар. Нобелівського економічного форуму. – 2010. – № 1 (3). – С. 11–16.

8. *Висоцька І. Б.* Стан та проблеми інноваційної діяльності промисловості України / І.Б. Висоцька // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2008. – №18.10 – С. 279 – 285.

9. *Говоруха Ж. А.* Питання розвитку інноваційної діяльності підприємств України / Ж. А. Говоруха // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 8. – С. 107–114.

10. Про інноваційну діяльність: закон України від 04.07.2002 р. №40-IV у редакції Закону від 35.03.2005 р. №2505 – IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15&print=1>.

11. *Ільченко О.О.* Управління інноваційними витратами на основі системи обліку: таргет-костінг / О.О. Ільченко // Наук. вісн. ДАСОА. – 2009. – № 1(22) – С. 43–46.

12. *Кантаєва О.В.* Формування обліково-аналітичного забезпечення інноваційної діяльності / О.В. Кантаєва // Вісн. Житомир. держ. технол. ун-ту. – 2009. – №1 (47) – С. 281–300.

13. *Корінько Н. Д.* Інновації у діяльності суб'єктів господарювання / Н.Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 149–154.

14. *Лапко О.О.* Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності вітчизняної економіки / О.О. Лапко // Фінанси України – 1998. – №6. – С. 31–36.

15. *Луциків І.В.* Інноваційна діяльність в Україні: реалії сьогодення та перспективи розвитку / І.В. Луциків // Інноваційна економіка. – 2010. – №4(18). – С. 23–26.

16. *Мінаков О.* Особливості бухгалтерського обліку інноваційної діяльності учасників технопарку / О. Мінаков // Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. – 2004. – №4. – С.68–74.

17. *Мостовенко Н. А.* Джерела фінансування інноваційних проектів/ Н. А. Мостовенко // Економічні науки. – 2010. – №7 (25). – С. 1 – 9.

18. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html

19. *Нежиборець В.І.* Розвиток інноваційної діяльності в Україні як умова забезпечення конкурентоспроможності економіки / В.І. Нежиборець // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 5. – С. 48–54.

20. *Пирогова Ю.В.* Інформаційне забезпечення інноваційної діяльності підприємств України [Електронний ресурс]/ Ю.В. Пирогова, І.А. Бондарева – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2011/iem/pirogovalibrary/tez2.htm>

21. Технологічні парки України в 2006–2007 роках (економіко-статистичний огляд) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: chemopol.com.ua/ru/files/literatura/tpukr.doc.

22. *Фатенок–Ткачук А. О.* Деякі аспекти обліку інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / А.О. Фатенок–Ткачук, В.М. Пронь. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_29_1/statti/12.htm

23. *Шатковська Л.С.* Облік інноваційної діяльності / Л.С. Шатковська, Т.Г. Камінська // Облік і фінанси АПК. – 2006. – № 9/10. – С. 122–127.
